

Paradigmatski lom tudi v metodologiji znanstvenega raziskovanja

FRANC PEDIČEK

POVZETEK

Razvoj metodologije znanstvenega raziskovanja je prešel do danes dve temeljni razvojni stopnji, to je metodologijo logosa in metodologijo sensusa (empejrije).

Današnji paradigmatski lom v znanosti pa zahteva novo kakovostno razvojno stopnjo v njeni raziskovalni metodološkosti, saj podstavi logos in sensus (empejrija) ter obe, iz njiju razvijajoči se "šoli", to je racionalizem in empirizem, nista več spoznavalno dovolj korektni, dovolj odgovorni do človeka.

Zaradi tega je treba zamejenosti in spornosti obeh danes premagovati z novo metodološko podstavo, to je z refleksijo, kot sintezno filozofsko-gneseološko in raziskovalno-postopkovno osnovo pri oblikovanju in razvijanju novih, bolj celovitih (holističnih) in bolj antropološko odgovornih znanstvenih spoznanj.

ABSTRACT

PARADIGMATIC BREAKDOWN ALSO IN THE METHODOLOGY OF SCIENTIFIC RESEARCH

The evolution of the methodology of scientific research has today reached two basic levels of development, the methodology of the logos and the methodology of the sensus.

The present paradigmatic breakdown in science demands a new level of quality in the development of its methodology of research, as it supports the logos and sensus, and both "schools" developing from it, rationalism and empiricism, are not consciously correct enough, responsible enough to man.

Because of this, the limitations and controversiality of both have to be defeated with a new methodological support, that is with reflection, a synthesis of a philosophical/gnoseological and a research/procedural basis in the formation and development of new, more integral (holistic) and more anthropologically responsible scientific awarenesses.

UVOD

Znanost kot integralni del nekdanje in današnje duhovne stvarnosti ter zgodovinske resničnosti ni skočila iz človekove glave (kot Afrodita iz Zeusove!), temveč se je, kot vse duhovno, stvarno in zgodovinsko, najprej pojavljala kot nebogljen otrok človekovega duha v podobi in vlogi misli, razmišljanja in samozavedanja v neznanem kaosu stvari in bivanja. Torej najprej kot iskra in zatem kot vse večji plamen logosa. Logos pa je že bil "otrok" človekovega mnogovrstnega in vrhunsko razvitega mitosa. Toda mitos je rojeval in razvijal vrsto religij, torej se ni oblikoval v človekovi prebujajoči se zavesti - znanosti; to je področju mišljene in umevane stvarnosti ter resničnosti.

Če mitos ni zahteval spoznavalne postopkovnosti, saj temelji na fantazijski in intuitivni predstavljenosti, torej ne na pojmovnosti, temveč na verovanju in ne na dokazovanju in preverjanju, pa znanost nujno zahteva razvijanje in uporabljanje spoznavalno-postopkovnega področja, ki je dobilo ime: raziskovalna metodologija.

Razvojni lok raziskovalne metodologije v znanosti se poganja v današnji čas znanosti prek treh razvojnih stopenj:

- a) metodologija logosa,
- b) metodologija sensusa (empejrije),
- c) metodologija refleksije.

K a)

Metodologija logosa

Znano je, da je znanost zgodovinskorazvojno, pa tudi v današnji pojavnostno-funkcionalni "zrelosti" tesno vezana na svojo "mater", na filozofijo. Najtesnejši in najmočnejši stik med "materjo-filozofijo" in "hčerjo-znanostjo" je v nauku spoznavanja, to je v spoznavni teoriji, gnoseologiji ali noetiki oziroma kritiki. Znanost sicer skuša to trditev zanikati. Zatrjuje, da je noetiko filozofije presegla s svojo raziskovalno metodologijo, ki pa ni nič drugega kot spoznavalno-postopkovno, torej instrumentalno - ne filozofično! - področje znanosti.

Toda spoznavalno-postopkovno področje znanosti ali njena raziskovalna metodologija mora temeljiti v novem in novem spoznavanju, razumevanju, znanju, poznavanju stvarnosti in resničnosti. Raziskovalna metodologija kot spoznavalno-postopkovno področje znanosti (ob njeni konstitutivni predmetnosti in lastni terminološkosti ter vsebni antropološkosti) je torej najprej konstitutivna sestavina znanosti, zatem pa instrumentalizirana gnoseologija za potrebe znanstvenega raziskovanja. To pa pomeni, da metodologije raziskovanja ni mogoče (in ni dovoljeno) imeti za gnoseologijo znanosti. Ni pa mogoča raziskovalna metodologija znanosti tudi zunaj (filozofske!) gnoseologije, torej na področju njenega zanikanja in zavračanja. Metodologija je potemtakem iskanje in odkrivanje novih poti v spoznavalnih postopkih ali procesih, lahko tudi preprosta hoja za nekom v njih (methodos - pot k čemu, premišljeni postopek!). Nič več in nič manj!

Vse to kaže povedati zaradi odnosa med znanostjo in filozofijo, raziskovalno metodologijo in gnoseologijo. Ta odnos se namreč danes v znanosti usodno potvarja, zničuje ali nadomešča. To pa zaradi tega, ker vlada v današnji "razviti" znanosti namesto metodologije logosa metodologija sensusa oziroma empejrije (sensus - občutek, čutenje, zaznavanje, razum, mnenje; empejrija - izkustvo, izkušnja, znanje, znanost,

veda, spretnost, sposobnost). Ta metodologija je zavladovala po sholastiki in renesansi tako "samopašno" in izključujoče v znanosti, da je razvila obsežno "carstvo" nove raziskateljske (research!) postopkovnosti (metodologije!) senzualizma, empirizma, pozitivizma in kavzalizma.

Ne kaže pozabiti, da je gnoseologija filozofska disciplina, znanost o spoznavanju stvarnosti, zunanje in notranje. Torej področje znanosti, v okviru katerega se določena misel "postavlja pod znanje" (spo (d) - znanje; under-standing!) o stvareh, pojavih, procesih, funkcijah in odnosih ter se primerja z njimi in ugotavlja njihovo skladnost in razhodnost s človekovimi mislimi, poznavanji, vednostmi o njih. V gnoseologiji je torej misel, znanje, vednost o stvareh, pojavih, procesih, funkcijah in odnosih stvarnosti njim podstatna, ne bivajoče in bistvujoče, kot pri idejah, temveč mišljenjsko, vednostno, znanjsko in spoznavalno. Podstatnost gnoseologije je torej misel o stvareh, pojavih, procesih, funkcijah in odnosih stvarnosti. To je tudi temelj in bistvo metodologije logosa, (medtem ko je podstatnost metodologije sensusa, empejrije, pa občutek, izkušnja, podatek, faktum, dejstvo, pojav, proces, funkcija, odnos stvarnosti sam po sebi, po svoji imanentnosti in avtonomnosti!).

Metodologija logosa kot "otrok" gnoseologije gleda in raziskuje stvarnost v zrcalu svojih misli in vednosti (ne v neposredni dejanskosti ali faktičnosti njih samih!), in je s tem prva znanstvenoraziskovalna metodologija urejanja mišljenja in spoznavnega zaseganja ter obvladovanja stvarnosti, njenega neizmerja in kaosa.

Pred logosom se te naloge v zgodovini človeške zavesti loteva mitos na različnih svojih razvojnih stopnjah (od animizma do Olimpa in različnih religij!), kar vse kaže, da človek ni mogel "bivajoče obstajati" v neredu (kaosu) stvarnosti in je zaradi tega že takoj ob svojem človečenju začel ta kaos v svoji zavesti in z njo urejati v kozmos, v svoje veselje, v svoj bivajoči in bivanjski svet.

Misel kot temelj prebujajoče se njegove zavesti ga je pri tem zvesto spremljala na vedno novih poteh njenega "podstavljanja" stvarnosti, njenim stvarcem, pojavom, procesom, funkcijam in odnosom, kar je rodilo in nosilo njegovo "spo(d)-znanje", to je njegovo spoznavanje.

In to človekovo "podstavljanje" misli pod raznoličnost stvarnosti je postalo temeljno postopkovno ali metodološko opravilo v filozofski gnoseologiji in po njej tudi eni dodanašnjih raziskovalnih metodologij, to je metodologiji logosa.

Zaradi tako velike pristojnosti in "avtoritativnosti" človekove misli, znanja, vednosti v tej raziskovalni metodologiji logosa je dobila tudi ime odvodna ali deduktivna metodologija (de-duco 3), saj se ugotovitve odvajajo od vnaprej (apriori!) postavljene misli, znanja, vednosti ter se od nje sklepa, zaključuje na določeno novo znanje, vednost, misel.

Metodologija logosa je temeljno raziskovalno "orodje" (tehne) znanega teoretskega in teoretičnega raziskovanja v znanosti; predvsem pa nujni sestavni del temeljnega ali fundamentalnega znanstvenega raziskovanja.

Začetniki metodologije logosa so gotovo starogrški filozofi in prirodoslovci, pa člani rimskih oziroma helenističnih filozofskih šol; njeni visoki razvijalci so tudi srednjeveški sholastiki, katerih en del je metodologijo logosa zavedel v slepe ulice, drugi pa pripravljajal prelom v mišljenju in raziskovanju renesančnih mislecev: teologov, prirodoslovcev in antropologov!

Če je animizem mitosa kot prva pojavna oblika ozaveščanja človeka v obkrožujoči stvarnosti razvil vsezaobsegajoči spiritualizem v "spoznavanju" in objasnjevanju stvar-

nosti, je "kraljevstvo" antičnega in srednjeveškega logosa zasegalo razumskost ali racionalizem v filozofiji in v prvi pojavnosti znanosti.

Metodologija sensusa (empejrije)

Človek je že v renesansi začel korenito spreminjati postopke pri svojem delu. To mu je zavest odlepilo od neba in mu jo obrnilo k zemlji, k stvarem, k stvarnosti, v njega samega in v ljudi okrog njega. Ta preskok človekovega življenja, dela in zavesti se je z nezmanjšano silo širil v nadaljnjih stoletjih. Apriorna, filozofsko "znanstvena" (racionalistična), kakor tudi verskousmerjajoča (teološko-moralna!) misel je postajala za človekovo bivanjsko obstajanje vse manj plodna. Vse bolj pa čutna ali senzualna "Misel", ki mu je odkrivala nove in nove snovi, vire in načine dela, s temi pa tudi nove in večje uspehe v stvarjalnosti in življenju. Vse to je nujno vplivalo "nazaj" na človekovo zavest. Filozofi in prirodoslovci so za vir mišljenja in spoznavanja razglasili sensus ali občutek in prek njega človekovo čutno ali stvarno izkušnjo (empejrija!). Tako je v gnoseologiji senzualizem začel "premagovati" in zamenjavati srednjeveški in renesančni racionalizem, in na položaj metodologije logosa je začela vstopati metodologija sensusa oziroma empejrije.

Čutna izvornost spoznavanja je postala dominantna v filozofiji spoznavanja in v raziskovalni metodologiji vseh in celotne znanosti. Po "abdiciranemu" racionalizmu stopi na tron človekovega mišljenja in raziskovanja vsemogočni senzualizem oziroma empirizem ter njegove središčne pojavnosti oblike: kavzalizem, parcializem in pozitivizem.

Spoznavnoteoretsko "dno" senzualizma oziroma empirizma je namreč občutenjska spoznavnost, stvarno ali pozitivno, dejstveno ali faktično dano, ki je ponudeno v spoznavalni proces v okviru filozofije in v spoznavalni postopek (metodologijo) v okviru znanosti.

"Ratio" torej tu nima kaj dosti iskati, saj ne gre v empiristični znanosti za razmišljanje o stvarnosti, temveč za inteligibilno povezovanje in kombiniranje senzualnih podatkov in dejstev, faktov o čutenjski stvarnosti, o njenih posameznih izsekih, o posameznih stvareh, pojavih, procesih, funkcijah in odnosih v njej. Gre torej za navajanje ali "induciranje" spoznanj o stvarnosti iz njene ugotovljene senzualne izkustvenosti ali "pozitivnosti".

Gnoseologija in iz nje izvedena znanstvenoraziskovalna metodologija izkustvenosti se v svojem zmagovitem veku bolj ali manj "sovražno" obračata do racionalizma in s tem tudi do njegove spoznavno plodne sestavine intuitivnosti, usmerjenosti k bistvenosti in celotnosti ter "dopuščajočiči" metafizičnosti. Od tod njuna izključujoča "tostranskost", ki ju po ravni poti vodi v mehanicistični kavzalizem ter empiristični parcializem.

Po kavzalizmu je kriterij "resnice", mišljenja, spoznavanja in raziskovanja v razkrivanju pozitivnih, čutno ugotovljenih in potrjenih vzrokov stvarem, pojavom, procesom, funkcijam in odnosom stvarnosti (ne pa tudi duhovnosti, ki ostaja za empiristično gnoseologijo in raziskovalno metodologijo "terra incognita" oziroma neznanstveno področje, ki je zunaj vsake prave in resnične znanosti (kvečjemu polje katere od paraznanosti, npr. parapsihologije!).

V pomoč takšnemu empirističnemu kavzalizmu je znani eksperimentalizem v novovekovni znanosti, naravoslovni in družboslovni, manj v antropološko-humanistični.

Eksperiment postane osnovni znak prave in neoporečne "družinskosti" vse in vsake novoveške znanosti. Znanost, ki ne more pripraviti eksperimenta ob raziskovanju

pojavov, procesov, funkcij in odnosov svojega preučevalnega predmeta, ne more biti znanost, kratkomalo ni znanost!

Poleg eksperimentalne metode je empirična in empiristična znanstveno-raziskovalna metodologija "ustvarila" in razvila vrsto metod ter tehnik pozitivnega čutnoizkustvenega opazovanja, opisovanja in razčlenjevanja znanstvenopredmetnih pojavnosti, procesnosti, funkcionalnosti in odnosnosti pozitivne stvarnosti. Ob eksperimentu tudi te postanejo vzporedne ali "pomožne" metodološke poti pri znanstvenem raziskovanju in spoznavanju stvarnosti.

Temeljna skupnost vseh teh empiričnih in empirističnih metodoloških poti ter tehnik pa je, da izsek stvarnosti, ki je predmet njihovega raziskovanja, delijo na sestavine, največkrat izumljene ali raziskovalno instrumentalne, redko naravne ali bistvene. Tako metodologija izkustva z logosom urejeni, mišljeni in celotni kozmos razdrobi v množico delnih raziskovalnih pojavov, procesov, funkcij in odnosov, jih empirično-kavzalistično preiskuje in se pri tem parcializmu tudi ustavi. Vselej in zakonito takrat, kadar v svoji empirični in empiristični raziskovalni metodologiji ustoličuje *sensus* in izkušnjo ter ne pritegne v raziskovalni postopek tudi logos in njegov *ratio* (pa tudi njun spoznavalni protipolni navdih oziroma intuicijo!).

Vse to pa kaže: kakor "veličastje" *ratia* v metodologiji logosa ni absolutno, tako tudi ni absolutno "veličastje" *sensusa* v metodologiji empejrije! Se pravi, da se prelom v današnji znanosti pojavlja tudi v raziskovalni metodologiji celotne in posameznih znanosti, to je prelom, ki vodi od logicizma in empirizma, od racionalizma in senzualizma, od kaotičnosti in kozmičnosti, od intuitivizma in kavzalizma, od filozofičnosti in znanstvenosti, od naivne dialektičnosti in parcializma. Vprašanje je le: k čemu metodološko novemu vodi?

Metodologija refleksije

Razvijanje današnje znanosti razkriva vsaj dve temeljni prvini te nove današnje znanstvenoraziskovalne metodološkosti:

- a) refleksijska gnoseološkost,
- b) dialektični holizem (v vsej stvarnosti in duhovnosti!).

Ti dve temeljni prvini znanstvenoraziskovalne metodologije, ki se že riše na obzorjih nadaljnjega demehanizacijskega razvoja, pa določujeta novo tovrstno kakovostno stopnjo, ki jo tu delovno imenujemo - metodologija refleksije. To je torej sinteza obeh doslejšnjih, metodologije logosa in metodologije *sensusa* oziroma empejrije. Njeno teoretsko izhodišče ni logika in ni gnoseologija, temveč je gnomologija, to je logika in gnoseologija bistvujočega, ne le pojavnostno bivajočega, torej je njen cilj umevanje, ne spo-znavanje in raz-umevanje; njeno merilo ni skladnost s kozmosom in ne z realnostjo, temveč skladnost s človekom v stvarnosti, v kozmosu, njegovim kakovostnejšim obstojem, in razvojem, njegovim jasnejšim vpogledom (*insight*) v kozmos, v stvarnost in resničnost ter v samega sebe in v razvoj ter obstoj človeštva. Torej ne le v metafiziko vsega obstoječega, pa tudi ne le v njegovo tehnologijo in tehniko, temveč v lastno bistvovanje in bivanje, zgodovinsko obstajanje in sprejemanje (ne zmagovanje!) narave, kozmosa, življenja.

Ta znanstvenoraziskovalna metodologija torej temelji na posebni zmožnosti in sposobnosti človeškega duha, da se lahko misel oziroma spoznanje "upogiba nazaj", "vrača nazaj" (*re-flecto* 3 - nazaj upogniti, zaviti, zasukati, okreniti, obrniti!), torej sposobnost mislečega, spoznavajočega in poznavajočega subjekta vračati se na lastne

misli in spoznanja, pri čemer mišljenje subjekta postane predmet samega sebe, svojega spoznavanja in poznavanja. /1/ S tem pa preneha biti merilo človekovega mišljenja, spoznavanja in poznavanja bodisi kozmos bodisi realnost, temveč človek sam, njegova "antropološka objektivnost". To pa razkriva vso globino in širino gnoseološke, boljše, gnomeloške antropološkosti refleksije. V tem se skriva tudi demetafizičnost človekovega mišljenjskega ali spoznanjskega obvladovanja kozmosa in tehnološko-tehnične manipulativnosti današnje znanosti, in ne nazadnje, "ekološka čistost" človekovega kakovostno novega raziskovanja v znanosti.

Metodologija refleksije se torej ne ustavlja v mišljenjskem oziroma spoznavalnem urejanju kozmosa, ne pri empirično- pozitivnem poznavalnem ali odkrivateljskem faktografiranju in kavzaliziranju stvarnosti, temveč to oboje vključuje v svoj okvir s tem, da se "upogiba nazaj" na svoj logos in na svojo senzualno empejrijo, ju preverja ter strnjuje v kakovostno novo stopnjo spoznavanja in poznavanja, ne le v spo-znavanje in raz-umevanje kozmosa ter posameznih izsekov stvarnosti, njunega bivajočega pojavljanja ter delovanja, "procesovanja" in relativiranja, temveč v njuno bistvujoče u-mevanje, to je globinsko uvidevanje ali "vpogledanje", ne le pojavnostno ali fenomenološko odsliskavanje, ugotavljanje in po-znavanje.

Metodologija refleksije torej premaguje vse tiste pomankljivosti dosedanje metodologije logosa in empejrije, ki je bila v tem, da je prva razglašala misel za merilo resnice oziroma ustreznega spoznanja, in druga empirični podatek, dejstvo, faktum, pa tudi kvantiteto procesov, funkcij in odnosov ali celo suh in prikrojen znanstveno besedilni oz. numerilni citat ali navedek. Ta kakovostno nova metodologija vse te pozitivistične odklone odstranjuje z vračanjem človekove misli hkrati in strnjeno na logos in na empejrijo in na udejanjevanje imperativnosti njunega korigiranja ter dopolnjevanja z antropološkostjo, to je z resnico za človeka (ne pa mimo ali celo brez človeka in proti njemu, kar je posebno značilno za pozitivistično metodologijo empejrije!). Prav to pa je temelj zahteve po današnji raziskovalnometodološki ekološkosti, čistosti, razodtujevalnosti, demanipulativnosti in neogroženosti bistvovanja in polnega ter neodtujenega bivanja današnjega človeka!

Druga značilnost te kakovostne nove raziskovalne metodološkosti, ki se pojavlja kot nova paradigmatska razvojna stopnja v današnji znanosti, je dialektični holizem nasproti doslejšnjemu posamezništvu v metodologiji logosa in parcializmu v metodologiji empejrije.

Pri tem ne gre za revitalizacijo kaosa stvarnosti in resničnosti, temveč za uveljavljanje ponovnega celotnega njunega kozmosa v luči dialektičnega holizma, dialektične celosti stvarnosti in resničnosti, realnosti in duhovnosti.

Ta sestavina metodologije refleksije je tako temeljna, da je brez nje v znanosti kratkomalo ni; sicer pa holizem v znanosti omogoča le človekova refleksija, to je njegovo mišljenjsko in spoznavalno vračanje na logos in empejrijo, "upogibanje" spo-znanj in raz-umevanj nazaj na prvotni logos in na prvotno empejrijo.

Ena spornih normativnosti in posledic metodologije empejrije je namreč ta, da razdrobi stvarnost na množstvo pojavnosti, procesnosti, funkcionalnosti in odnosnosti ter daje poznavanja oziroma razumevanja teh razdrobljenih delov stvarnosti, ne pa njihove strnjenosti, zlitosti, celosti, globalnosti in holističnosti. To pa onemogoča ustreznejše spoznavanje stvarnosti kot bivajoče celosti za človeka in njegovo bivanje ter bistvovanje; brez tega pa postaja človekova vrženost v svet in življenje mimo vse najvišje tehnološko razvite znanosti velik in usoden kamen preizkušnje za človekov obstoj in

njegovo zgodovino. V znaku "dialektični holizem" je še pomembno opozorilo, da pri tem ne gre za znano izpraznjeno besedovanje "vse je povezano", kar vselej razkriva duha naivne (ali "gospodinjske!") dialektike, temveč za dialektiko globokega poznavanja narave in vloge vsakega posameznega dela v njej, ki sestavlja njeno celostnost ali holističnost. V tem poznavanju različnih sestavnih delov je namreč zajeta upravičenost in določenost znaka "dialektični" v sintagmi: dialektični holizem. Nujno vključuje torej široko in globoko logično-znanstveno in empirično-znanstveno informativnost, boljše, spoznanjsko in razumevalno vsebinskost.

Kot tretjo sodoločilnico metodologije refleksije je mogoče imeti demehaniziranje stvarnosti in spoznavanja, saj je prav mehanski pogled ena temeljnih in najglobljih določilnic metodologije empejrije. To je pa spoznavalni "odkrušek" celotne obče človeške znanosti. V absolutiziranju mehanskega gibanja na temelju kavzaliziranja pojavov, procesov, funkcij in odnosov stvarnosti in resničnosti je zanikanje njegovega dialektiziranja. Brez tega pa gotovo ni mogoče govoriti o razviti današnji znanosti "bivajočega" in "bistvujočega".

Metodologija refleksije torej brezpogojno zahteva raziskovanje pluralizma oblik in kakovosti gibanj v stvarnosti ter v duhovnosti.

Tudi v tej raziskovalni postopkovnosti je zajet vidik njenega holizma v današnji znanosti.

Nekaj pripomb namesto sklepa

1.

Znak "refleksija" je pojmovalno zelo razsežen, saj se uporablja od fizike (zrcaljenje, slika zaradi odboja svetlobe; kar se kaže na površini nečesa; povratno sevanje svetlobe) do medicine, npr. refleksna dejavnost živčevja (Webster Comprehensive Dictionary, Encyclopedic Ed, Vol. II, Chicago, J. G. Ferguson Publ. Comp. 1977, str. 1059).

Najpomembnejša pojmovalnost refleksije pa je filozofska, natančneje, gnoseološka v pojmovanju "obrnitev duha nazaj proti jazu kot središču aktov in njegovemu mikrokozmosu, s čimer je možna poosvojitve spoznanega" (Leksikon CZ; Ljubljana 1988), torej, mišljenje mišljenega ali kritika, preverjanje, dograjevanje mišljenega. Refleksija pomeni zaradi tega premišljanje, razglabljanje, razmišljanje, "usmerjanje svojih misli v svojo dušo" oziroma po filozofski definiciji: "usmerjanje zavesti mislečega subjekta na lastne misli in sebe" (SSKJ, Ljubljana 1985, IV. knjiga, str. 456). S tem pa sta v refleksiji integrirani dve temeljni gnoseološki prvini, to je razum (ratio) in čutenje, izkušnja (sensus, empejrija). V tem okviru pa tudi racionalizem in senzualizem oziroma empirizem, pa subjekt in objekt spoznavanja. Tem bolj, ker gre pri refleksiji za "miselno spremljanje zavestne dejavnosti in njenih dosežkov, pri čemer je v središču pozornosti subjekt in njegovo praktično-teoretično razmerje z objekti (delovanja-mišljenja)". V tem je dno Sartrovega spoznavnoslovnega pojmovanja refleksije (po interpretaciji J. Janžekoviča; glej: V. Struk, Mali filozofski leksikon, MK, Obzorja, Maribor 1985, str. 174).

Razlikovati je mogoče nepopolno refleksijo, ko gre za spoznavalno obračanje "akta na akt, misli na misel", in popolno, ko gre za "sebevidnost netvarnega duha, da mu je v mišljenju mišljenje zavestno in je zavesten tudi sam sebe kot subjekta mišljenja" (A. Ušeničnik, Filozofski slovar, Izbrani spisi, Ljubljana 1941, LK, X. zvezek, str. 331).

Ta opredelitev refleksije je podobna tisti, ki je določevana kot "sposobnost zavesti, da se skloni sama nadse in se dojame kot predmet, ki ima svojo posebno produktivno

vrednost in čvrstino: torej ne več poznati, marveč poznati se, in ne več vedeti, marveč vedeti, da več (Chardin, 1965: 181). Refleksija ... je torej ... pripravljenost in sposobnost stroke, da se skloni nad lastne raziskovalne in produkcijske okoliščine in jih dojame kot predmet preiskovanja, prepraševanja in kultiviranja, iz česar se kot nasledek prav lahko izvije nova in še neznana raziskovalna vitalnost. Ali še drugače: refleksija je branik pred produkcijsko in raziskovalno entropijo, tk. pred pogubnimi stanji rutine, vkalupljenosti, neinventivnosti in togosti." (J. Muhovič: Razmislek o mestu in vlogi teorije v likovni umetnosti, *Anthropos*, Ljubljana 1991, IV-V, str. 191).

Morda bi kazalo odkrivati eno izmed pragmatično-tehničnih aplikacij metodologije refleksije v današnjih (predvsem naravoslovnih, deloma tudi družboslovnih, manj antropoloških!) znanostih v okvirih oblikovanja, spremljanja in preverjanja modelov. Le-ti namreč predstavljajo snovane stvarnostne in resničnostne mikrocelote, s katerimi se spoznavalno "sondirajo" makrocelote v raziskovanju materialne stvarnosti in duhovne resničnosti.

Oblikovanje modelov namreč zahteva nujno integracijo logosa in empejrije, koncepta in funkcije, misli in prakse. Ta integracija pa je tista holistična podstava današnje znanstvenoraziskovalne metodologije, ki je že onkraj današnjega paradigmatnega loma v znanosti.

Sicer pa je za naše razpravljanje o "metodologiji refleksije" kot antropološki podstavki v današnji znanosti pomembno in temeljno to, da ta metodologija ni utemeljevana le na goli človekovi misli (racionalizem), pa tudi ne na goli človekovi izkušnji, čutenju stvarnosti (empirizem, pozitivizem), temveč tudi na spoznavajočem človeku "kot na samem sebi". Z vsem tem pa je racionalističnemu in empirističnemu kriteriju spoznavanja resnice še pridruženo oziroma vanju vključeno, v-integrirano antropološko razsodilo, to je razsodilo spoznavajočega človeka, ki metafizičnost in pozitivističnost spoznavanja "zmehča" in ga tudi "opremi", poveže s človekovo odgovornostjo. To je pa tista raven znanstvenoraziskovalne metodologije, ki je dodanašnji racionalizem in empirizem ne vsebujeta, ker je ne potrebujeta, saj hočeta ostajati zvesta in dosledna svojima parcialnima gnoseologijama.

2.

Vprašanja o spoznavoslovni naravi in vlogi refleksije je med obema vojnoma pri nas podrobneje razvijal filozof Aleš Ušeničnik. Pojmuje jo kot kontrolo duha nad svojim spoznavalnim delovanjem, katerega opazuje kot objekt. Torej z refleksijo motrimo, razčlenjujemo delovanje našega spoznavajočega duha, na osnovi česar zatem nekatere (racionalne in empirične!) spoznave sprejmemo in druge zavržemo, pač po razsodilu izvestnosti, ki jo nudi refleksija kot "trdna točka" našega spoznavanja. (Glej: A. Ušeničnik, zbrani spisi, VII. zv., JK, Ljubljana 1941, str. 37-66).

Kot pogoj in kriterij spoznavalne izvestnosti je bil pri nas v zadnjih dobrih štiridesetih letih pod vplivi dominantne marksistične gnoseologije razglaševana "praksa kot temeljni kriterij spoznavanja". Ni kaj, ta kriterij se je kazal zelo transparenten in sprejemljiv, vendar je zapadal v subjektivizem in pozitivizem, čeprav se je želel prav tema dvema "šumoma" v spoznavanju izogniti. Vse zaradi tega, ker v njem ni bila prisotna kritika duha, torej njegova sebevidnost, refleksijskosti in spoznavalna odgovornost.

"Per analogiam" s spoznavoslovjem tudi v današnji znanstvenoraziskovalni metodologiji ne kaže zaupati "logosu" racionalizma in njegovemu argumentiranju ter sklepanju, pa tudi ne "sensusu" empirizma in njegovemu deskriptivizmu ter eksperimen-

talizmu, saj je "njuni" znanstvenoraziskovalni metodologiji nujno treba dopolniti in dograditi s spoznavalno refleksijo obeh.

Vse to pa zavezuje današnje razvijalce znanstvenoraziskovalne metodologije za iskanje in oblikovanje podobnega sistema raziskovalnih postopkov, kakor ga ima racionalizem v logiki, in empirizem v "deskriptivistiki" (postopki objektivnega opazovanja, eksperiment, vprašalništvo itd.).

3.

Prispevek je pisan na tezo, da raziskovalna metodologija refleksije že predstavlja današnje kakovostno novo "metodološko dejstvo" v okviru uveljavljajoče se paradigme znanosti, to je dialektičnega holizma nasproti parcialnosti empirizma in subjektivnosti racionalizma.

Refleksija kot takšno novo "metodološko dejstvo" je razkrivana vse bolj v delih in obravnavah današnjih razvojno vodilnih znanosti npr. naravoslovju (fizika, biologija itd.), torej v tistih, ki so prve začele ugotavljati paradigmatski prelom v današnji znanosti in mu začele tudi prve slediti. Njihovi veliki razvojni dosežki so namreč začeli opozarjati, da zgolj s senzualnostjo in empiričnostjo ni mogoče več uspešno napredovati. V raziskovalno-metodološko podstavo se jim je ob tem vse bolj začela vpletati refleksija, kot "presegajoča" integracija razuma in izkušnje ter s tem kot postopek plodne delovne filozofije v okviru raziskovanja pojavov, procesov, funkcij in odnosov stvarnosti ter resničnosti.

"Dobitek" tega novega razvojnega koraka v današnji znanstvenoraziskovalni metodologiji je, da se znanost vnovič povezuje s filozofijo (katero je empirizem pregnal in izključeval iz nje!), kar prinaša v dodanašnji znanstveni pozitivizem vidik antropološkosti ter duhovne ekološkosti ("snažnosti" in odgovornosti). Filozofija pa se rešuje svojega stvarnost "razumevajočega" racionalizma, saj dobivajo njeni diskurzi o različnih občostih vse trdnjše "materialno podlago", boljše upravičenost in prepričljivejšo argumentacijo, z vsem tem pa neobhodno uporabnost za lasten razvoj in razvoj znanosti, torej za razvoj človekove misli, duhovnosti, ustvarjalnosti in dela.

4.

Z revitalizacijo filozofije v znanstvenoraziskovalni metodologiji refleksije pa se mišljeno preverjanje stvarnosti ter senzualno-empirično ugotavljanje stvarnosti razvija iz stopnje spoznavanja njene dejstvenosti ali faktičnosti oziroma njenega bivanja ali eksistiranja na stopnje umevanja njenih bistvenosti. Prav bistvenost pa je intencionalnost k razvojno "onkrajni" paradigmatičnosti današnje znanosti. Pravila v postopkovnosti raziskovanja in spoznavanja bistvenosti stvarnosti in resničnosti pa so tako "predmet" metodologije refleksije!

Spoznavoslovni temelj metodologije refleksije ni logika, kakor pri racionalizmu (čeprav je njena izhodiščna raven!), pa tudi ni zgolj senzualistična gnoseologija, kakor pri empirizmu (čeprav ji je tudi vsebna!), temveč je gnomologija, to je spoznavoslovje bistvenosti stvarnosti in resničnosti, materialnosti in duhovnosti.

Znanstvenoraziskovalna metodologija refleksije je torej nasledek nove ravni v današnjem spoznavoslovju, to je velevnosti spoznavanja bistvenosti kot nove razvojne stopnje spoznavanja bivaččnosti (doseganega z metodologijo empirije in njene postopkovnosti!).

5.

Pričujoče besedilo ponujane teze o refleksiji kot novem paradigmatsem "metodološkem dejstvu" prav gotovo ne "iz-argumentira" dovolj obsežno in dovolj trdno. Piscu preprečuje ta potrební dosežek šele komaj dobro začetí refleksijskometodološki razvoj v današnji znanosti, na eni strani, in njegova preskromna podrobnejša vednost o posameznih pojavnostih in procesnostih tega razvoja v mnogih današnjih (naravoslovnih) znanostih, ki so vedno (bile) "mati" raziskovalne metodologije tudi družboslovnih znanosti in znanosti o človeku na drugi strani.